

УДК 81'27

Н.В. Фатєєва, С.А. Матвєєва

КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Інформаційний і культурний вибух останніх років, розвиток нових інформаційних технологій, а також нові соціальні умови, що визначили вступ суспільства кінця ХХ століття до нової – *інформаційної* – стадії, привели до активізації та динамізації певних процесів у різних галузях життя й діяльності людини, зокрема й у комунікативно-мовленнєвій сфері. Ці зміни, у першу чергу, визначили злам і трансформацію не тільки процесів обміну інформацією в цілому, але й міжособистісної комунікації як однієї з основних її форм. Найбільш значущим наслідком подібної трансформації став перехід суспільства до нового етапу розвитку соціальної комунікації – комп'ютерного, або електронного, за якого зберігання, оброблення й передачі інформації найбільш повно та адекватно виконуються технічними засобами. «Прогресуюча активізація та глобалізація інформаційних процесів (засоби масової інформації, масова культура, глобальні інформаційні мережі тощо) у культурі протягом усього ХХ століття визначили визнання виняткової важливості інформаційних процесів для розвитку сучасного суспільства й зробили інформацію предметом не тільки наукового, але й філософського розгляду. Сучасна ситуація нерідко характеризується ... як «інформаційний вибух», «інформаційний бум», обробка інформації розглядається як основний вид діяльності в «постіндустріальному суспільстві», що формується, робляться спроби її філософського тлумачення й передбачення можливих шляхів розвитку «інформаційної цивілізації» [9, с. 158-159].

Одним із найяскравіших утілень результатів процесу інформатизації та ролі соціальної комунікації, що все зростає, став активний розвиток і поширення Інтернету. *Інтернет* – глобальна комп'ютерна інформаційна мережа, що перетворилась останнім часом на один із найбільш важливих і значних факторів розвитку соціального, економічного, культурного, політичного життя суспільства. Надзвичайно широке розповсюдження культури Інтернету, проникнення її в усі сфери життя вимагає детального вивчення цього феномена, а також розуміння його ролі в різних галузях комунікативної взаємодії. За останні роки Інтернет трансформувался з виключно інформаційного середовища в *комунікативно-інформаційне*, надавши тим самим практично необмежені можливості для міжособистісного, міжкультурного спілкування в цій сфері, розширивши діапазон ознак і відкривши додаткові виміри людського спілкування в принципі. При цьому вже сьогодні очевидно, що процес спілкування в Інтернеті має низку відмітних особливостей, що

спричинило формування деяких специфічних принципів організації інтернет-комунікації, а також обумовило поширення в цій комунікативній сфері унікальних за своєю природою та функціонуванням жанрових форм.

Розуміння специфіки комунікації, що представляє сьогодні не тільки вид соціальних взаємозв'язків у суспільстві, але й принцип організації соціального простору, тісно пов'язане з розумінням феномена інформації та інформаційних процесів у сучасному суспільстві. Соціальна динаміка останнього часу спричинила зміну *статусу інформації*, змісту й розуміння цієї категорії.

Термін «*інформація*» походить від латинського *informatio* – роз'яснення, освідомлення, ознайомлення, подання, виклад. Водночас поняття «*інформація*» досі є вкрай дискусійним. Дотепер не існує єдиного визначення, і поняття інформації головним чином уживається в двох основних значеннях: «1) будь-які відомості, дані, повідомлення, передані за допомогою сигналів; 2) зменшення невизначеності в результаті передачі відомостей, даних, повідомлень» [9, с. 156]. До середини ХХ століття поняття «*інформація*» застосовувалося тільки для визначення відомостей і повідомлень, які передаються людиною за допомогою знакових засобів; здатність до передачі інформації розглядалася як відмітна характеристика людини – розумного виду. Однак із розвитком науки й техніки поняття інформації стало застосовуватися й для характеристики процесів обміну сигналами в живій природі (сигнальна поведінка у тварин і рослин, генетична передача даних у клітинах тощо), а також у середовищі автоматизованих засобів.

Вирішальний вплив на розвиток досліджень у галузі інформації зробила поява засобів оброблення інформації (ЕОМ) і кібернетики – науки про зв'язок, керування та інформаційне оброблення. Саме в межах кібернетики виникла й одержала надзвичайно широке розповсюдження культура Інтернету.

Насамперед «*Інтернет* – це «мережа мереж», глобальна комп'ютерна мережа, що використовує стандартизовані протоколи (ТСР/ІР) і об'єднує більше 50 тис. мереж» [17, с. 258]. Наведене визначення серед багатьох існуючих належить до числа найбільш вузьких. За більш глобального підходу Інтернет розглядається як кіберпростір, що породжує кіберкультуру зі своїм способом думки, своєю мовою, своєю естетикою. Саме властивості інтернету-кіберпростору становлять особливий інтерес для вчених, які вивчають різні боки теорії комунікації: лінгвістів, психолінгвістів, психологів, філософів тощо.

Інтернет – глобальна комп'ютерна інформаційна мережа, що стала останнім часом одним з важливих і значних факторів розвитку суспільного, соціального, культурного, політичного життя людей. Надзвичайно широке розповсюдження культури Інтернету, проникнення

її в усі сфери життя вимагає вивчення та розуміння цього феномена в різних його виявах.

Поняття «Інтернет» щільно ввійшло в життя сучасної людини, набуло масового поширення. Про це свідчать і дані лінгвістичних словників останнього часу: «Інтернет – сукупність мереж і технічних систем, а також створеного ними комунікативного простору» [20, с. 648]. «Глумачний словник російської мови кінця ХХ ст.», що відбив найбільш суттєві мовні зміни на межі ХХ – ХХІ ст. (насамперед у російській мові, але не тільки в ній), включає поняття, що цікавить нас (зі значком «зафіксовано вперше»): «Інтернет й ІнтерНет [англ. Inter й net мережа]. У інформатиці. Всесвітня інформаційна комп'ютерна мережа, що поєднує безліч некомерційних комп'ютерних мереж, які обмінюються інформацією один з одним» [21, с. 273].

Як явище суспільне, що існує в особливих формах соціальної взаємодії та має такі характеристики, як *системність, кумулятивність, знаковий характер, комунікативність*, Інтернет визнається культурою, хоча й такою, що відрізняється безсумнівною своєрідністю. «Сьогодні Інтернет не тільки місце, де шукають інформацію, але й *простір особистого спілкування* й, що ще важливіше, *місце побудови співтовариства*. У мережі люди шукають і знаходять відкрите товариство, що дозволяє їм дістати доступ до відсутніх форм самовираження, спілкування й розвитку, що підтримує їх у русі до відкриття самих себе й навколишнього світу» (виділено мною – С.М.) [15]. Спілкування в Інтернеті, як й інші види контактів, впливає на процес взаємодії культур учасників, тобто на процес взаємних змін, впливів, обмін духовними, художніми, науковими досягненнями. Під *інтернет-комунікацією* розуміють «спілкування в мережі Інтернет, при якому створюється особлива модель реальності, що характеризується ефектом присутності людини в ній і яка дозволяє діяти з уявленими й реальними об'єктами» [1, с. 9].

Поява в 60-х роках комп'ютерних мереж знаменувало початок модифікації процесу людського спілкування, що триває й дотепер. Ці зміни викликали необхідність усебічного осмислення й вивчення, і вже в 70-ті роки американські фахівці проводять перші соціальні та гуманітарні дослідження особливостей комунікації за допомогою комп'ютера (J.C.R. Licklider, R. Taylor [23], H. Sackman [24]). На початку 90-х років подібні дослідження з'являються й у вітчизняній науці (на пострадянському просторі), що було обумовлено поступовим поширенням Інтернету та інших комп'ютерних мереж, а на початку 2000-х років гуманітарні й соціальні аспекти Інтернету досліджуються представниками різних наук активно й усебічно (Л.Ю. Іванов [4], О.М. Галічкіна [2], Г.Н. Трофімова [22], Л.А. Капанадзе [5]).

Перші дослідження своєрідності інтернет-комунікаційних процесів носять очевидний переважно соціологічний характер: у них вказується на значні соціальні трансформації, що відбулися в суспільстві

й спілкуванні людей з появою Інтернету (В.Ю. Нестеров [12], О.В. Мінаков [11], Н. Петрова [15]). Н. Петрова зазначає, що «Інтернет на сьогодні має соціальну функцію, яку не можуть реалізувати інші засоби масової комунікації. У різних своїх системах (сервера, телеконференції, чаті, ICQ та ін.) вона створює великий простір для спілкування, поле для формування відносин, відмінних від прийнятих у реальному світі, обмеженому ритуалами й межами соціальних систем, культур і субкультур. Інтернет сприяє формуванню відкритого суспільства. Відкрите щодо форм поведінки, видів інформації, кількості й характеру учасників, часу існування співтовариств, активності кожного учасника співтовариств і часу його існування в співтоваристві. Усі перераховані вище складові мають найвищу гнучкість» [15]. Очевидно, що подібна соціальна, психологічна відкритість Інтернету дуже впливає на комунікативно-мовленнєві процеси, що протікають у ньому, а «соціальна спрямованість тексту втілюється у формі особистісно-орієнтованого спілкування» [20, с. 643].

Комунікація – ключове поняття більшості гуманітарних наук нашої епохи. Останнім часом роль комунікації в суспільстві значно збільшилася, що, у свою чергу, змінило й ставлення до неї. Інтенсивний розвиток засобів комунікації привів до того, що результативність практично всіх видів діяльності людини (професійної, соціальної тощо) виявилася багато в чому залежною від успішності його комунікативної діяльності. «Ні в жодному сторіччі не розвивалося стільки різноманітних дисциплін, пов'язаних із впливом людини на людину» [16, с. 13]. Як досить складний процес, об'єктивне розуміння якого може відбутися тільки при поєднанні різних граней цього явища, досліджуваних комплексом наукових дисциплін, комунікація стає об'єктом вивчення таких наук, як антропологія, мистецтвознавство, педагогіка, історія, журналістика, право, філософія, політичні науки, психологія, соціологія й лінгвістика.

У перекладі з англійської слово «communication» означає «1) передача, повідомлення (думок, відомостей, новин тощо), інформація; поширення, передача; спілкування, зв'язок; 2) повідомлення, звістка, лист, послання; 3) зв'язок, повідомлення, комунікація; засіб зв'язку; комунікації, комунікаційні лінії; повідомлення, з'єднання» [14, с. 421]. Існує досить багато визначень процесу комунікації, які ґрунтуються на різних підходах до суті й характеру останньої та функціонують у різних наукових галузях. Так, у філософії комунікація – це «значеннєвий та ідеально-змістовний аспект соціальної взаємодії» [13, с. 497], у культурології – «процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності (індивідами, групами, організаціями тощо) з метою передачі або обміну інформацією за допомогою прийнятих у цій культурі знакових систем (мов), прийомів і засобів їхнього використання» [9, с. 185]. Соціологія розглядає комунікацію як «опосередкована й доцільна взаємодія двох суб'єктів» [19, с. 24],

«соціально обумовлений процес передачі й сприйняття інформації в умовах міжособистісного та масового спілкування на різних каналах за допомогою різних комунікативних засобів (вербальних, невербальних й інших)» [6, с. 9]. Найбільш розробленою (у зв'язку з природою самої комунікації) теорія комунікації представлена в психології, де під комунікацією розуміють «спілкування, передачу інформації за допомогою мови, мовлення або інших знакових систем у процесі міжособистісної взаємодії» [7, с. 76]. Значний внесок у розроблення поняття комунікації внесли «стикові» наукові галузі, що сформувалися в другій половині ХХ сторіччя, насамперед ті, у яких лінгвістичні явища й процеси були «переломлені» крізь призму гуманітарних наук, що тісно контактують з мовознавством: психології, соціології, філософії тощо. Наприклад, у психолінгвістиці комунікація розуміється як «процес взаємодії двох і більше мовних особистостей з метою передачі / одержання / обміну інформацією, тобто того або іншого впливу на співрозмовника, необхідного для здійснення спільної діяльності» [8, с. 172]. У соціолінгвістиці комунікація розглядається як один з аспектів соціальної взаємодії. Комунікація в лінгвістиці – це «спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями тощо – специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудова діяльності» [10, с. 233], «процес інформаційного обміну: міжсуб'єктного, об'єктно-суб'єктного, об'єктно-суб'єктно-об'єктного – залежно від типу й способу одержання інформації» [18, с. 324], тобто комунікація, у якій переважає вербальний компонент, основним завданням якої є передача інформації.

Більшість дослідників вказують на значну специфічність інтернет-комунікації в порівнянні зі спілкуванням, що неопосередковане комп'ютером. Так, О. Долгополов відзначає, що «мережа не є безпосередньою копією реального життя, вона має свої функціональні доміанти, зокрема, такі, як зміна суб'єктно-об'єктних відносин, особливості мотивації користувачів, унесеність до процесів комунікації лише деяких соціальних груп, технологічні детермінанти комунікативної дії. Усі вони, так чи інакше, спричиняють зміни будь-якого об'єкта, який приходить в онлайн із оффлайна, а також характерні властивості тих явищ, які виникають безпосередньо в мережному просторі» [3].

Ці та інші особливості Інтернету дали змогу говорити про нього як про особливий вид комунікативного простору, основу якого складає синтез традиційних і специфічних законів комунікації.

Таким чином, найбільш важливі характеристики Інтернету як комунікативного середовища можна звести до таких:

- очевидна обумовленість соціальними факторами;
- особлива відкритість;
- інтерактивність;
- процесуальність;

- розширення (порівняно до традиційного уявлення про комунікацію) діапазону каналів зв'язку й особлива їхня комплексна взаємодія.

Не змінюючи принципово суті комунікативного процесу, названі особливості водночас обумовлюють очевидну трансформацію окремих компонентів комунікативної взаємодії.

У спілкуванні, яке відбувається через комп'ютер, провідна роль зберігається за вербальною комунікацією. Водночас таке спілкування не завжди підпорядковується закономірностям, що збігаються із законами організації мовленнєвої взаємодії, оскільки процес комунікації в Інтернеті має такі характерні риси, як невизначеність, нечітка локалізація, а нерідко розірваність у просторі й у часі. У зв'язку з такою специфікою можна твердити про нові тенденції в організації текстів, що втілюють таку форму комунікації, однією з яких є зміна співвідношення вербальних і невербальних засобів передачі інформації, що веде, зокрема, до очевидного розширення можливостей більш значимого впливу невербальних засобів на змістоутворювання в межах тексту.

Таким чином, активізація й динамізація процесів у різних сферах життя та діяльності людини, зокрема й у користуванні мовою, які викликані інформаційним і, як наслідок, культурним вибухом останніх років, переходом від індустріального до інформаційного суспільства, знайшли своє відбиття й у сплеску комунікативної активності нового типу – спілкування, опосередкованого комп'ютером, що насамперед привело до закономірних перетворень і змін як у мові сучасного періоду, так і в різних наукових сферах, що осмислюють цей феномен. Інтернет як феномен культури ХХ-ХХІ століть, формуючи її особливу галузь, створив якісно інший соціально-культурний простір для комунікативної взаємодії та людей – кіберкультуру, перетворившись при цьому на один із дуже важливих і значних факторів розвитку суспільної, соціальної, культурної, політичної та інших сфер існування сучасного суспільства.

Література

- 1. Асмус Н.Г.** Особенности функционирования полилога в виртуальной среде / Н.Г. Асмус // Житниковские чтения (VII; 2004): Диалог языков и культур в гуманистической парадигме: Материалы Международной научной конференции (5–6 октября 2004 г.). – Челябинск, 2004. – С. 9–13.
- 2. Галичкина Е.Н.** Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 / Е.Н. Галичкина. – Волгоград, 2001. – 19 с.
- 3. Долгополов А.** Свойства и признаки объектов гуманитарного Интернета / А. Долгополов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.relga.ru>.
- 4. Иванов Л.Ю.** Язык Интернета: заметки лингвиста / Л.Ю. Иванов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ivanoff.ru>.
- 5. Капанадзе Л.А.** На границе письменного и

устного текста: структура и тенденции развития электронных жанров // Голоса и смыслы. Избранные работы по русскому языку / Л.А. Капанадзе. – М., 2005. – С. 305-320. **6. Конецкая В.П.** Социология коммуникации: Учебник / В.П. Конецкая. – М.: МУБУ, 1997. – 304 с. **7. Конюхов Н.И.** Словарь-справочник практического психолога / Н.И. Конюхов. – Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 1996. – 224 с. **8. Красных В.В.** Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций / В.В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с. **9. Культурология.** XX век. Словарь. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 640 с. **10. Лингвистический** энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 2002. – 709 с. **11. Минаков А.В.** Социально-психологические аспекты взаимодействия человека с глобальными компьютерными сетями (Интернет) / А.В. Минаков // Тезисы докладов международной конференции ИОЛ-99. – СПб., 1999. – С. 333. **12. Нестеров В.** Карнавальная составляющая как один из факторов коммуникативного феномена чатов / Нестеров В., Нестерова Е. [Электронный ресурс]. – URL: <http://psynet.carfax.ru>. **13. Новейший** философский словарь. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с. **14. Новый** большой англо-русский словарь: в 3-х т. / Апресян Ю.Д., Медникова Э.М., Петрова А.В. и др. – М.: Рус. яз., 1993. **15. Петрова Н.** Русский Интернет как открытое фольклорное общество / Н. Петрова. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.kida.ru>. **16. Почепцов Г.Г.** Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2001. — 656 с. **17. Пройдаков Э.М.** Англо-русский толковый словарь по вычислительной технике, Интернету и программированию / Пройдаков Э.М., Теплицкий Л.А. – М.: Издательско-торговый дом «Русская Редакция», 2002. – 640 с. **18. Селиванова Е.А.** Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Е.А. Селиванова. – К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с. **19. Соколов А.В.** Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие / А.В. Соколов. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 461 с. **20. Стилистический** энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н. Кожинной. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 696 с. **21. Толковый** словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения / под ред. Г.Н. Складневской. – СПб.: Фолио-Пресс, 2000. – 700 с. **22. Трофимова Г.Н.** Языковой вкус интернет-эпохи в России (функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты): Монография / Г.Н. Трофимова. – М.: РУДН, 2004. – 382 с. **23. Licklider J.C.R.** The Computer as a Communication Device / J.C.R. Licklider, R. Taylor // Science and Technology, 1968. – p.21-40. **24. Sackman H.** The Information Utility, Science and Society // The Information Utility and Social Choice / editors H. Sackman and N. Nie. – AFIPS Press, Montvale, N.J., 1970. – 316 p.

Фатєєва Н.В., Матвєєва С.А. Комунікація в умовах інформаційної цивілізації.

У статті розглядається трансформація поняття та процесів комунікації в умовах інформаційної цивілізації. Особлива увага приділяється Інтернету як одному з рушійних чинників зміни ролі й місця комунікації в сучасному суспільстві.

Ключові слова: комунікація, інформація, інформаційна цивілізація, Інтернет.

Фатеева Н.В., Матвеева С.А. Коммуникация в условиях информационной цивилизации.

В статье рассматривается трансформация понятия и процессов коммуникации в условиях информационной цивилизации. Особое внимание уделяется Интернету как одному из движущих факторов изменения роли и места коммуникации в современном обществе.

Ключевые слова: коммуникация, информация, информационная цивилизация, Интернет.

Fatieieva N., Matvieieva S. Communication in information civilization.

The article deals with transformation of concept and processes of communication in the conditions of informative civilization. Special attention is given to the Internet as one of motive factors of communication role and place change in modern society.

Keywords: communication, information, informative civilization, Internet.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.